

cek değildir" (el-Enfâl 8/53). Her in'âm bir imtihan sebebi olduğuna göre verilen nimetlerden uhrevî sorumluluk da doğmaktadır (et-Tekâsür 102/8). Gazzâlî'nin belirttiğine göre insanın bu sorumluluğu aşması ve âhiret saadetini hak etmesi, Allah'ın dünyada yarattığı nimetleri O'nun sevgisi yönünde kullanmasına bağlıdır. Çünkü Allah'ın dünyada yaratmış olduğu imkânların hepsi âhiret mutluluğunu ve Allah'a yakınlık makamını kazanmaya birer vasıttır; insanların nimetleri bu yönde değerlendirmeleri gerekir (*İhyâ*², IV, 88-89).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "n'am" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "n'am" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "n'am" md.; *Müsned*, II, 403; İbn Mâce, "Edeb", 55; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 249; Gazzâlî, *İhyâ*² (Beirut), IV, 83, 88-89; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 258; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, I, 21.

MUSTAFA ÇAĞRICI

İN'ÂM

(إنعام)

Osmanlılar'da genel olarak devlet hazinesinden padişah adına yapılan nakdî ve aynı ihsan.

Sözlükte "ihsanda ve lutufta bulunma, iyilik etme" mânasına gelen in'âm, Selçuklular'da askerî birliklerin teftişini yapan ârzü'l-ceyşin ücreti, Hindistan'da kurulan devletlerde bir çeşit câgîr* için kullanılmıştır. Osmanlılar'da ise ilim ve sanat erbabına, dinî zümre mensuplarına, fakirlere, Haremeyn ileri gelenlerine ve halkına, hânedana mensup şehzade ve sultanlara, devlet görevlilerine, yabancı hükümdarlara ve bunların yakınlarına, elçi ve misafirlere takdir, taltif ve teşvik etmek veya ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla verilen bahşîş, hediye ve maddî desteği kapsayan genel bir anlam kazanmıştır.

İlim ve sanatla uğraşanlar, ortaya koydukları eserleri için ve umumiyetle eserlerinin tamamını veya bir kısmını padişaha takdim edince in'âm alırlardı. Özellikle şairlere, dinî bayramlarda kaside yazmaları ve bazı önemli olaylara tarih düştürmeleri üzerine başarı derecelerine göre in'âm verilir. Devlet adamı, memur ve diğer görevlilere merasimler ve resmî günler dolayısıyla merasimle ilgisi-ne göre; merkez ve taşradaki ulemâ, meşâyih ve sulehâya, taltif gagesi veya fakirlikleri dolayısıyla özel olarak veya davet edildikleri şenlikler ve düğünler esnasında; ordu mensuplarına ise bilhassa sefer-

ler ve cülûslar münasebetiyle ihsanlarda bulunulurdu. İkametleri boyunca ihtiyaçları devlet tarafından karşılanan yabancı hükümdar, hânedan mensubu, devlet adamı, elçi ve misafirlere ayrıca in'âm adı altında nakit para tahsis edilirdi.

İN'ÂMLAR daha çok ihtiyaç sahibi kimselere verilir. Divan esnasında, İslâmiyet'i kabul edenlerle (nev-müslim) muhtaç kimselere tasadduk ve in'âm olarak verilmek üzere, görüşmeler başlamadan hemen önce devâtdâr tarafından kumaş kese içerisinde bir miktar akçe getirilerek sadrazamın önüne konulur ve hemen orada dağıtırıldı. Ayrıca padişahlar cuma namazı için çıkışlarında tasadduk ve ihsanla bulunurlardı. Sûr-ı hümayunlar sırasında da gerek davet edilen gerekse arzular sunan bazı kimselere para dağıtırıldı. Lalası, hocası, defterdarı vb. adamları ile şehzade ve sultanlara da in'âm verilir.

Cülûs bahşîşinin ilk defa I. Bayezid döneminde başladığı, II. Mehmed veya II. Bayezid zamanından itibaren de kanun haline geldiği belirtilir. Bahşîş dahilinde yeniçeri maaşlarına zam yapılması da II. Bayezid zamanından itibaren usul olmuştur. Cülûs bahşîşi, başlangıçta in'âm ifadesine uygun olarak ihsan niteliğinde ve miktarı belirli değilken askerlerin ısrarlı tavırları ile mecburi ve muayyen bir ödeme haline dönüşmüştür (Özcan, II [1995], s. 178). I. Selim zamanında verilen miktarlar (yeniçerilere 3000, acemi oğlanlara 2000, cebeci ve topçulara 1000'er akçe in'âm ve yeniçerilere ayrıca 2'şer akçe terakki) XVII. yüzyıl ortalarına kadar aynen devam etmiştir. Önceleri sadece kapıkulu ocakları mensuplarına dağıtılırken II. Bayezid devrinden itibaren vezir ve devlet adamlarına, II. Selim döneminden itibaren Sahn-ı Semân müderrislerine kadar ulemâyâ da teşmil edilmiştir.

Savaş dönemlerinde sefere katılan bazı özel gruplara, sefer sırasında gayreti görülenlere, sürekli olmayan bazı iş veya hizmetleri ifa edenlere ve karşı taraftan olup Osmanlı Devleti'ne bağlılık gösterenlere de in'âm adı altında para verilmekteydi. XVII. yüzyıl başlarındaki seferlere ait in'âm giderleri, ordu hazinesi toplam giderlerinin % 0,5 ile 4,5'ini oluşturmuştur (İşbilir, s. 117-119, 120, 123-124, 126-127, 131). Ayrıca sefere davet edilen Kırım hanına, seferdeki başarıları sebebiyle ordu kumandanı, vezir ve diğer serdarlara hatt-ı hümayun, kılıç ve hil'atlerle birlikte bir miktar nakit gönderilir, hil'atler ve nakit "in'âm" olarak resmî kayıtlara geçilirdi. Kırım hanına sefere davet münâ-

sebetiyle gönderilen in'âm sonradan "çizme-bahâ" adını almıştır.

Tarihi seyri içerisinde in'âm kelimesinin kullanım alanı bazı değişikliklere uğramıştır. İlk verilili sırasında muayyen ve sürekli olarak tahsis edilmiş veya sonradan mutlak ödeme haline dönüşmüş in'âmın çoğu zamanla farklı adlar almıştır. Bunlardan senelik olan, fakat bazı seneler iki defa verilenler, daha XVI. yüzyıl ortalarından itibaren "yıllık" adı altında ve dolayısıyla artık istisnasız yılda bir defa verilmeye başlanmıştır. Bir şarta veya zamana bağlı olanlardan çoğu ise ödemeye uygun özel isimler almış ve "âdet" olarak nitelendirilmişlerdir (âdet-i nev-müslim gibi). Böylece kullanım alanı gittikçe daralan in'âm ifadesi, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren daha ziyade bir defaya mahsus yahut verililişi ve miktarı keyfî olan, değişebilen ihsanları ifade eden bir anlam kazanmıştır. Bazı resmî günlerde veya merasimler sırasında imamlık yahut müezzilik yapan, mevlid okuyan ve dua eden görevlilere muayyen olarak verilen ihsanlar için ise in'âm kelimesinin kullanımı sürmüştür.

İN'ÂM âdet haricinde "tasadduk" ve "teşrif" terimleriyle de irtibatlı olmuştur. Zira ihtiyaç sahiplerine de verilmesi sebebiyle her ne kadar temelde farklı iseler de tasaddukla yakınlaşmış ve bu iki terim zaman zaman aynı anlamda kullanılmıştır. Esasen "hil'at" mânasında kullanılmış olan teşrif, Osmanlı Devleti'nde yabancı devlet adamı ve elçilerle bazı ricâle bir arada verilen hil'at, nakit ve diğer ihsanların tamamını ifade etmektedir ve bu şekilde bütün teşrifler in'âm kapsamı içine girmektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısında devlet hazinesinden verilen in'âmın kayıtları tasaddukat, teşrifat ve âdât kayıtları ile birlikte rûznâmçeci tarafından tutulan özel defterlerde toplanmıştır. Aynı yüzyıl bütçelerinde de bu yakınlık görülmektedir. Sonradan bu başlıklar altındaki sarfiyatın defterini tutma görevi, ismini bunların birinden almış olan teşrifatîye verilmiştir. XVII. yüzyıl sonlarında ise teşrifat defterlerindeki masraf kalemleri diğer çeşitli maliye bürolarına devredilmiş ve bundan sonraki teşrifat defterlerinde sarfiyatın sadece mütat olanlarına yer verilmiştir. Meselâ elçilerle alâkalı sarfiyat başmuhasebe, hil'atler rûznâmçe bürolarına aktarılmıştır. Devlet hazinesi dışında padişaha mahsus iç hazine ile bazı vakıf gelirlerinden ve ayrıca çeşitli ricâlî hazinelerinden de in'âm / atıyye adı altında ihsanların verildiği bilinmektedir. Tanzi-

mat'tan sonra in'âm ifadesine pek rastlanmamaktadır. Hem yapılan değişikliklerle önemli bir kısmının kaldırılmış olması, hem de "atıyye-i seniyye" tabirinin yaygınlık kazanması in'âm terimini hemen tamamen ortadan kaldırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 664 m., s. 90-91; nr. 666, s. 61; nr. 667, s. 35; nr. 1764, s. 27; Aşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 34, 160-162; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 73, 187, 309, 361; Ayn Ali, *Risâle-i Vazîfeh-orân*, s. 108-112; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fi Kavânin-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlğürel), Ankara 1998, tür.yer.; Tevki Abdurrahman Paşa, *Kânunnâme* (MTM, I/3 [1331] içinde), s. 508; *Sultan Abdülmecid Zamanına Ait İhsan ve Atıyye-i Seniyye Defteri*, İÜ Ktp., TY, nr. 8901, vr. 17^b-18^a, 24^b-25^a, 27^b, 28^b, 29^a, 33^b-34^a, 42^b-43^a; Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 36-37, 41-50, 60-62, 66-67, 109-116, 130-144, 195, 204; Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 117-119, 120, 123-124, 126-127, 131, 142-143; Ömer Lutfi Barkan, "954-55 (1547-48) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", *İFM*, XIX/1-4 (1957-58), s. 264; İsmail E. Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları I-II. Bâyezid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 303-342; a.mlf., "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları II-Kanunî Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", *Osm.Ar.*, IV (1984), s. 1-17; Mehmet İşbirli, "Hasan Kâfi el-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l-Hikem fi Nizâmî'l-Âlem", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 258; a.mlf., "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânin-i Osmânî ve Râbita-i Âsitâne", a.e., sy. 14 (1994), s. 33; Abdülkadir Özcan, "Cülûs ve Cülûsla İlgili Meseleler", *Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II, İstanbul 1995, s. 163-184; Feridun Emecen, "Atıyye-i Seniyye", *DİA*, IV, 64.

FİLİZ KARACA

İNAN

(الإنان)

Ortaklarının sermaye, kâr payı ve zarara katılımda eşitlik, tasarruf ehliyetinde denklik şartının aranmadığı şirket tiplerini ifade eden terim.

Sözlükte "gem, dizgin, yular" gibi anlamlara gelen inân, İslâm hukuku terimi olarak ortakların diledikleri miktarda sermaye ile katılabildikleri, kâr payına ve zarara katılımda eşit, tasarruf ehliyetinde denk olmadıkları ve birbirleriyle sadece vekâlet münasebeti içinde buldukları şirket nevini ifade eder. Kelime anlamının serbest bir yorumuyla düşünülerek ortakların müşterek hedefe doğru koşuda sermayelerinin dizginlerini aralarındaki

akde göre uyum içinde yönettikleri şirket tipini belirttiği ileri sürülmüştür.

İslâm hukukunda akid şirketleri, şirketin dayandığı ana unsur bakımından emvâl (sermaye ağırlıklı ticarî ortaklık), ebdân (emeğe dayalı iş ortaklığı), vücûh (ticarî itibara dayalı ticaret ortaklığı) şeklinde üçe, ihtiva ettikleri şartlar ve hükümler bakımından ise mufâvada ve inan olmak üzere ikiye ayrılır. İlk üç şirketten her biri inan veya mufâvada tipinde kurulabilir. İslâm hukuk tarihinde uygulamada en fazla rastlanan ortaklık türü inan şirkettir. İnan şirketi ortaklar arasındaki akde dayandığından kuruluşu akdin kuruluşunda aranan şartlara tâbidir. Bunun yanında ortaklık mevzuunun vekâlet kabul eden konulardan olması, kazancın paylaşım esaslarının tayini ve kâr payının maktû bir miktar olarak değil oran olarak belirlenmesi gibi şartlar da aranır.

Hanefî ve Zeydî fakihlerine göre mufâvada şirketi için geçerli olan, ortaklardan her birinin sermayesinin veya mesai yahut ticarî itibarının, kâr ve zarara katılım oranlarının eşitliği, tasarruf ehliyetleri ve dinlerinin denkliği, birbirlerine karşı vekâlete ilâveten kefalet ehliyetini de taşımaları, sermaye özelliğindeki bütün varlıklarını sermaye yapma zorunluluğu gibi şartlardan birinin eksikliği durumunda şirket inana dönüşür. Vücûh şirketinin mufâvada nevi için geçerli iki şartı daha vardır ki bunlardan birinin eksikliği halinde ortaklık inan tipinde kurulur: Sözleşme metninde akdin mufâvada tipinde kurulduğunun belirtilmesi ve ortakların satın alınan malla ücretine iştiraklerinin eşit olması. Söz konusu şartlardan birinin eksikliği halinde diğerleri de zorunluluk olmaktan çıkar. Mâlikîler'e göre ise mufâvada, ortaklardan her birinin diğerinin görüşünü almaksızın tasarrufa tam yetkili olduğu ve bu faaliyetinden diğer ortakların da sorumlu bulunduğu şirket türüdür. Her ortağın ayrı bir tasarruf yetkisi yoksa o zaman inan şirketi söz konusu olur. İnan şirketinde ortaklar belli bir alanda ve belli sermaye ile ticarî faaliyet gösterdiklerinden bunun dışındaki mal ve alanlar bakımından birbirlerinden bağımsızdırlar. Ortaklardan herhangi biri diğerlerinden izinsiz mufâvada şirketi tesis edemez. İnan şirketi, sözleşmeye konulan bazı özel şartlarla mufâvada özelliklerinden çoğunu haiz olarak kurulabilir. Meselâ ortakların hisseleri, kâr ve zarara katılımlar oranları eşit olabileceği gibi birbirlerinin hem vekili hem de kefilî olabilirler. Normal şartlarda aralarında sade-

ce şirketin konusu ile sınırlı vekâlet ilişkisi bulunan ortakların eksik edâ ehliyetine sahip olmaları akdin oluşması için yeterli görülmüştür. Vekâlet ilişkisinin mahiyeti gereği her ortak üçüncü şahıslara karşı kendi yaptığı işlerden sorumludur. Şirketin kuruluşunda iştirakçiler arasında ayrıca kefalet ilişkisi bulunması şart koşulmuşsa her birinin kefaletin icabı olan tam edâ ehliyetini taşıması gerekir. Hem vekâlet hem de kefalet esasları üzerine kurulan inan şirketinde bir ortağın şirket adına yaptığı her türlü işlemde doğan hak ve sorumluluklara diğerleri de doğrudan ve müteselsilen katılır.

İnan şirketinin kurulabilmesi için ortaklar arasında din birliği bulunması zorunluluğu yoktur. Müslüman bir kimsenin gayri müslimlerle şirket kurmasının kerâhetine dair ichtihadlar nassa dayanmaz. Hz. Peygamber'in bazı gayri müslimlerle müdârebe vb. ortaklıklar yapmış olması bu konuda bir sakınca bulunmadığının açık delilidir.

İslâm hukuk doktrininde emvâl şirketinin inan nevinin meşruyeti tartışmasızdır. Bununla birlikte Şâfiîler, Zâhirîler ve Ca'ferîler'e göre ebdân ve vücûh şirketlerinin gerek inan gerekse mufâvada tipi meşrû değildir. Hanefîler, Hanbelîler ve Zeydîler, akid şirketlerinden her üçünün de belli şartları taşımaları halinde inan tipinde kurulmasını câiz görürler. Hanefîler, söz konusu üç şirket çeşidinin her iki nevinin cevazını kâra istihkak için gerekli sermaye, emek ve damân unsurlarından birini taşıması şartına dayandırmaktadırlar. Zira kârın dayanağı emvâl şirketinde sermaye ve damân, ebdân ortaklığında emek ve damân, vücûh şirketinde ise damândır. Bunlardan herhangi birine dayanmayan kâr payı karşılıksız olup şirketi fâsid kılan sebeplerdendir. Şirket kurulurken ortakların kâr paylarının şâyi hisse olarak belirlenmesi akdin sıhhat şartıdır. Ortaklardan birinin bile kâr payını maktû miktar olarak belirlemesi halinde Hanefî fakihlerinin çoğunluğuna göre şirket akdi bâtıl, bir kısmına göre de fâsid olur. Kârın dağıtım esaslarının meçhul bırakılması halinde akid yine fâsiddir.

İnan şirketi muayyen tür ve miktarlarda malın ticaretini yapmak, belirli hizmetleri üretmek veya belli bir iş kolunda faaliyet göstermek üzere kurulabileceği gibi meşrû her alanda çalışmak üzere de tesis edilebilir. Ortaklık vekâlet akidinde olduğu gibi zamanla da sınırlandırılabilir. Belirlenen hedefe ulaşılması veya süre-